

народна пісня, це велике надбання нашої культури.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Кара-Васильєва Т. *Полтавська народна вишивка* / Т. Кара-Васильєва – К., Наукова думка 1983, 135 с.
2. Прядка В. *Феномен народного мистецтва в суспільній свідомості України* // *Народне мистецтво* – 1997 – № 2 – С. 3–5.
3. Резніченко З. *Проблеми підготовки майбутніх вихователів дошкільників до використання народного мистецтва* / З. Резніченко // *Збірник наукових праць Полтавського державного педагогічного університету ім. В.Г.Короленка. – Випуск 1, – Полтава, – 2001. – Серія «Педагогічні науки» – С.184–190.*

*Альона Якуніна
(Полтава, Україна)*

ВІЧНІ ТРАДИЦІЇ ВИШИВКАРСТВА

Вишивка – один з найбільш поширених і популярних видів народного декоративно-прикладного мистецтва в Україні. Перші документальні відомості про побутування вишивки походять з мініатюр «Ізборника Святослава» (XI ст.) та фресок Софії Київської. Розкопки поховань з перших століть після Різдва Христового також підтверджують розповсюдженість вишиваних прикрас та елементів одягу (які частково збереглися) на території України. Такі свідчення історичних, літературних, фольклорних і речових пам'яток маємо із XI – XIV століть. Як правило, більшість пам'яток подають орнаменти, барви, техніки вишивок, близькі до відповідних місцевих сучасних зразків. До XIX століття вишивка існувала переважно як вжиткове (різні техніки вишивки, гаптування, тамбурна та бісерна вишивка та релігійне (церковне шитво) мистецтво, багате символікою та філософським змістом. Не втрачаючи цих рис, із XIX століття вишивка перетворюється на ремесло. Із початку XX століття вишивкові промисли потрапляють під значний вплив замовників, що призвело до деякого зниження художнього рівня виробів. Певної шкоди традиції вишивки завдали також організаційні форми виготовлення вишиваних виробів та альбомних зразків, що їх практикував на українських землях в 1920-1960-х роках більшовицько-комуністичний режим. Але, зважаючи на давність та міцність традицій вишивкарства, воно збереглося по усій території України досьогодні [2].

Основною функцією вишивки є оздоблення одягу та тканин для обладнання й прикрашення житла і церков. Вишивані вироби, зокрема рушники, – неодмінний атрибут цілого ряду обрядів та ритуалів українців. Впродовж віків кожен регіон України виробив своєрідні прийоми художнього оздоблення тканин вишивкою. І хоч навіть поміж сусідніми селами існують місцеві варіанти, загальні тенденції та принципи вишивкарства є спільними для всіх українців. Відмінності ж полягають у місці розташування орнаменту, його величині, особливостях мотивів, їх розміщенні та компонованні, барвах, колориті тощо.

Найбільше вишиваних прикрас вживається у вбранні. Оздоблювались вишивкою різні компоненти одягу й передусім сорочки. Найбільш декоративною частиною сорочки є рукав, менш декоративними – горловина, пазуха, манжети, подолок, мотиви на яких виводяться з основного – на рукаві. Окрім сорочки, яка красиво оздоблюється вишивкою по всій території України, у різних регіонах вишивають також інші елементи одягу – перемітки, очіпки, хустки, стрічки, спідниці, фартушки, чоловічі шапки і штани, юпки, свити, сердаки, лейбики, безрукавки, гуглі, кожухи та ін. Часто стрічається також вишивана постільна білизна.

Серед інтер'єрних тканин найбільше поширилися відомі із сивої давнини набули рушники, скатертини, наволочки. Народне шитво використовується сьогодні також для прикрашання церковних інтер'єрів (зокрема, рушники). Особливо важливе значення здавна мали в Україні вишивані рушники. Вони є обов'язковим атрибутом у більшості родинних обрядів, зокрема пов'язаних з актом «переходу» від «своїх» до «чужих», як от сватання, весілля, похорон. Вишиваними рушниками прикрашають домашні ікони, часом хрести на кладовищах та придорожні «фігури». З вишиваними рушниками та сорочками пов'язувались численні вірування, міфи, забобони, символічні діяння (символи «путь-дороги», життєвого шляху, щасливого життя тощо). Символічними є також мотиви вишивок, які мають багато спільного з писанковими [4].

Щодо типів орнаменту вишивок, територію України можна умовно розділити на три сегменти: північ, малодоступні райони Полісся, регіон Карпат з пануванням геометричного орнаменту; широка смугацентральної України, що схиляється до рослинного орнаменту; захід (Волинь, центральна Галичина, Бойківщина, де перехід до рослинного орнаменту уже завершився (у деяких районах він виявляється у сильно геометризovanому вигляді, як от на Полтавщині, Буковині).

Багатству чи лаконічності вишиваних оздоб звичайно відповідає належним чином дібрана колористика. Так, скажімо, нескладні геометричні орнаменти Полісся і Лемківщини обмежуються використанням одного чи двох тонів – червоного й чорного. У ряді районів Поділля стрічаємо лише монохроматичні чорні вишивки, а геометричні узорі Гуцульщини, Покуття чи Бойківщини дуже барвисті (до 7 кольорів). Рослинні «мотиви подаються, як правило, у 2-3 барвах, але надзвичайно різноманітні за формою. Зрідка трапляються стилізовані звірині мотиви та людські постаті.

Українська народна вишивка вирізняється великим багатством технік виконання. Щодо способу нанесення вишивальними нитками стібків розрізняють двосторонню й односторонню вишивки. До двосторонніх належать техніки «перебору», «поза голкою», «стеблевий шов», «соснівка», «штапівка», «двостороння гладь», варіанти технік «виколювання», «вирізування», «мережання» та ін. До односторонніх зараховуємо такі техніки, при яких вишивальні стібки накладаються з виворітного або лицевого боку тканини. Це «низинка», «поверхниці», «плетінка», «кіска»,

«хрестик», «ланцюжок» та ін. Часом використовують кілька технік вишивання в одному виробі [3].

Первісно вишивали лляними, конопляними нитками та нитками з нефарбованої і білої вовни. Згодом у практику вишивання увійшли і закріпились й інші види лляних, вовняних і бавовняних ниток; окрім полотна основою для вишивання почали служити батист, китайка, шовк, плис, шкіра тощо.

У ряді регіонів України при вишиванні часом використовують металеві, золоті і срібні нитки, коралі, перли, «пацьорки», коштовне каміння, «лелітки» тощо.

Сучасна народна вишивка розвивається на основі традиційної спадщини минулого і досягнень художньої культури народу. Її розвиток проходив у єдиному руслі сучасного народного мистецтва, підпорядковуючись його запальним основам.

Художнє багатство української народної вишивки обумовлене яскраво виділеними провідними центрами вишивального мистецтва, які є в усіх етнографічних зонах України: Середнього Подніпров'я, Слобожанщини, Полісся, Поділля, Карпат з Прикарпаттям і Закарпаттям, Півдня України та ін.

У кожному із них – свої традиції, своя система і творчі методи. До того ж і в межах етнографічних зон, крім основних центрів, виділяються локальні осередки, такі, наприклад, як Київщина, Полтавщина, Волинь, Гуцульщина, Бойківщина, Покуття, Буковина. Часто село від села (наприклад, на Поділлі Клембівка від Горо днівки, Заліщики від Борщева) автор від автора відрізняються характером виливання. А загалом іде постійний процес розвитку вишивки на спільній основі народних художніх традицій, починаючи від її життя в етнографічному середовищі, кінчаючи промилася. В різних за організаційною структурою підприємствах народних художніх вишивальних промислів – об'єднаннях, фабриках, комбінатах, майстернях, лабораторіях – вишивальниці в творчій співпраці з художниками-конструкторами, модельєрами, дисонаторами виготовляють різноманітні вишиті вироби. «Мистецтво кожного промислу – це своя школа досвіду, своя історія».

Основою творчого життя підприємств народних художніх промислів України є безперервний розвиток народних художніх традицій, в яких таїться оптимістична сила і енергія художньої творчості. «Народна художня традиція, як і мова народу, є сам народ з його історією».

Найважливішим явищем сучасного вишивального мистецтва є безперервний процес появи нових талановитих майстрів з їх яскраво вираженою манерою, індивідуальністю, авторів нових відкриттів та носіїв колективного досвіду. Дивовижна сила творчого обдарування вишивальниць, виявлена в їх хисті створювати вироби високої художньої вартості, нести в життя гуманістичні ідеали. Здобутки народних майстрів нерозривно пов'язані з їхнім світосприйманням, ерудицією, з відчуттям найтонших

нюансів краси природи і краси колективного досвіду, повагою до нього. Вони обізнані з досягненнями вітчизняної і світової культури, а працюючи в річниці локальних місцевих традицій, спричиняються до виникнення нових напрямів, розвитку вишивки як одягового, так і інтер'єрного призначення.

Життя підтверджує, що вишивка як вид народного мистецтва постійно живе, розвиваючись, збагачуючись новими аспектами філософсько-естетичного звучання. Постійно зростає її популярність і зацікавленість нею.

Зміст монографії – вишивка XIX–XX ст. західних областей України. Але узагальнене її вивчення неможливе без розгляду української народної вишивки загалом, питань давньоруської основи розвитку в процесі взаємовпливів і взаємозв'язків з іншими народами. Автором поставлені завдання: розгляд закономірностей її розвитку, з'ясування художньої природи, естетичних функцій, значення в житті, побуті, визначення спільних і локальних художніх особливостей, аналіз основних тенденцій, проблем розвитку сучасного вишивального мистецтва.

Рушник – довгий прямокутний шмат лляного чи конопляного полотна – має на кінцях, а часто і по всьому полю різноманітні вишиті або виткані композиції. Вони відображають світоглядні уявлення наших предків, несуть інформацію про добро, достаток, здоров'я тощо. Рушники є символом матеріальної культури українців, важливою складовою обрядів та ритуалів.

Рушник з давніх-давен був своєрідним обличчям оселі, відтак і господині. В тому, скільки і які були рушники, створювалась думка про жінку, її дочок. І завжди цінувалися рушники справжніми пошанувачами.

Вишитий рушник створював настрій, був взірцем людської працьовитості. З рушником ушановували появу немовляти в родині, виряджали в далеку дорогу батька, сина, чоловіка й коханого, шлюбували дітей, зустрічали рідних і гостей; проводжали людину в останню путь. Молодята на весіллі ставали на рушник. Про це співалося в давній українській пісні [1].

Рушник і хліб – одвічні людські символи. Хліб на рушникові був в усі часи високою ознакою гостинності.

У кожній родині, де підросла дівчина, скриня мала повнитись рушниками. Готувати рушники – означало дбати про дівочий посаг. До їх виготовлення привчали ще з юного віку.

Довгими зимовими вечорами дівчата мережили узор, і від того, якими вони виходили, скільки встигла дівчина їх вишити, складалась думка про її працьовитість, вдачу.

Рушниками часто хизувались, неодмінно показували придане. Якій матері не хотілося, щоб селом йшла добра слава про доньку із золотими руками. Дівчина, діждавшись сватів, висловлювала подяку матері обрядовою піснею: «Та спасибі тобі, моя ненько...»

Вишивка – складне багатогранне явище художньої культури українського народу. Це один із давніх, найбільш масових і розвинених видів народного декоративного мистецтва. Історичні, літературні, фольклорні

матеріали стверджують активне побутування на Україні вишивки одягового, інтер'єрного, побутового та обрядового призначення як у сільському, так і в міському середовищах. Її розвиток ґрунтується на спільній основі мистецької культури трьох братніх східнослов'янських народів у процесах взаємовпливів і взаємозв'язків з мистецтвом інших сусідніх народів. На Україні вишивка розвивалася, як і в інших народів, у двох основних формах: як домашнє заняття, тобто вишивання виробів для себе, і вишивання виробів на замовлення, на продаж. Тобто вишивка розвивалася як домашні ремесла і організовані промисли. Ці дві форми існували паралельно, переплітаючись і взаємозбагачуючись. Кожна історична епоха вносила зміни у їх життя. Впродовж віків кристалізувалася чітка художня система, в якій гармонійну єдність творять матеріал, техніка, орнамент, композиційно-колеристичне рішення.

Вишивка не піддається довгому зберіганню. Але вишивальниці перефразували узори, створюючи співзвучні своєму часові складні орнаментальні композиції, в яких виявляються нашарування тем, образів і сюжетів різного історичного походження. В стійких образах, композиціях, стилістичних засобах, колористичних рішеннях прослідковуються архаїчні пласти, що відображають давні уявлення людини про світ. Цікаво простежуються питання еволюції художньо-виражальних засобів вишивального мистецтва, його естетичної природи, в залежності від конкретних історико-соціальних умов.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА:

1. Бебешко Л. Призначення українських рушників / Л. Бебешко // *Рідна школа*. – 2000 – №10.
2. *Етнографія України: навчальний посібник* / за ред. С.А. Макарчика. – Львів : Світ, 1994. – 520 с.
3. Космачёве О. *Український народний орнамент* / О. Космачёве. – К., 1876. – 20 с.
4. Ковальчук О.В. *Українське народознавство: Книга для вчителя* / О.В. Ковальчук. – К. : Освіта, 1994. – 176 с.

*Тетяна Нестеренко
(Полтава, Україна)*

СИМВОЛІКА МАТЕРІАЛІВ, ОРНАМЕНТІВ ТА СПЕЦИФІКА ТЕХНІКИ ВИКОНАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ВИШИВКИ

Стаття присвячена розгляду символіки матеріалів, орнаментів та специфіці техніки виконання української вишивки. Авторка досліджує закономірності розвитку символічних орнаментів української вишивки. Також розглядає різні техніки її виконання.

Стаття посвящена рассмотрению символики, орнаментов, а также специфике техники исполнения украинской вышивки. Авторка исследует закономерности развития символических орнаментов украинской вышивки. Также рассматривает разные техники ее исполнения.

Ключові слова: українська вишивка, символіка матеріалів, символічні